

Білоус Н.В. Поетична фоніка А. фон Дросте-Гюльсхоф (цикл «Zeitbilder») / Н.В. Білоус // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія : зб. наук. пр. / Міжнар. гуманіт. ун-т, Одеса, 2015. – С. 54 – 57. (0,49 д.а.) (Наукове фахове)

УДК 82-1/-9

Білоус Н.В.

*аспірант кафедри германської філології
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара*

ПОЕТИЧНА ФОНІКА А. ФОН ДРОСТЕ-ГЮЛЬСХОФ
(ЦИКЛ «ZEITBILDER»)

Анотація. Стаття присвячена вивченню особливостей поетичної фоніки (звукопису) та естетичних функцій звукового повтору у віршах раннього циклу А. Дросте «Zeitbilder». Досліджується частотність уживання авторкою асонансу, алітерації та звукового повтору і градацій як стилістичних засобів виразності емоційного мовлення.

Ключові слова: поетична фоніка (звукопис), звуковий повтор, поезія, вірш, асонанс, алітерація.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день творчість А. Дросте недостатньо проаналізовано вітчизняними, а в деяких аспектах – і зарубіжними вченими, хоча зрозуміло, що в зарубіжній германістиці спадщина письменниці вивчається більш докладно і на протязі вже довгого часу. Серед українських вчених, які предметно і системно звертаються до вивчення творчих досягнень поетеси, ми можемо назвати роботи Богдана Завидняка.

Об'єктом даного дослідження є рання поезія А. Дросте, **предметом** є поетична фоніка (звукопис) та звуковий повтор у поезіях циклу. Під таким кутом зору поезія А. Дросте спеціально ще не розглядалася, що збіднює уявлення сучасних дослідників про поетику творів авторки. У статті вивчаються явища алітерації, асонансу та звукового повтору.

Мета дослідження полягає у встановленні специфіки та функцій поетичного звукопису у віршах циклу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Мелодика звучання вірша становить суттєвий фактор естетичної привабливості поетичних творів, тому питання звукової організації лінгвокультурного простору вірша давно й незмінно привертають увагу як майстрів пера, поетів та письменників, так і учених критиків і дослідників.

Необхідно зазначити, що аналіз цього аспекту художнього тексту обумовлений постійним інтересом до вивчення поетичної мови, що знайшло своє відображення в працях багатьох дослідників-класиків, лінгвістів і літературознавців різних наукових шкіл, серед яких, зокрема, В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, М.Л. Гаспаров, Н.Т. Головкина, Р. Готтшаль, В.П. Григор'єв, Х. Зайдлер, О. Брік, В.М. Томашевський, Ю.Н. Тинянов, Р.О. Якобсон та ін.

Під час вивчення поезії поряд з власне лексичним планом поетичного висловлювання, його семантикою, синтаксисом ми звертаємо увагу на поетичну фоніку. Відомо, що поетична фоніка вивчає звукову організацію мови. У поетичній творчості виразність мови є головною, істотною і обов'язковою її властивістю, тому такий зовні нібито суб'єктивний фактор, як милозвучність мови, відіграє неабияку роль для семантики вірша.

Одним з найбільш плідних періодів у творчості А. Дросте був кінець 1841 – початок 1842 року, коли було написано цикл «Zeitbilder» з 10 віршів, які об'єднані роздумами поетеси щодо стану сучасної їй суспільної моралі. Широке соціально-філософське й психологічне коло тем, що представлені у циклі (релігійність і віра, творчість і слава, релігія і суспільна думка, освіта і виховання), втілено у посланнях та притчах. Загальний тон цього циклу неоптимістичний: вірші мають жорсткі строки, риторичні питання, що викривають найглибші проблеми, а зміст сповнений саркастичними зауваженнями у поєднанні з щиросердними настановами у благочесті, добropорядності й благопристойності.

А. Дросте не була учасницею популяризованої того часу соціальної боротьби за свободу слова і рівність жінок (у тому числі й у творчості). Але властиві їй поезіям мотиви щирості як запоруки гармонії і внутрішньої свободи особистості в

багатьох аспектах її буття втілені як через світосприйняття доцільну поетичну гру, багатозначне поєднання денотативних і конотативних значень мовних одиниць через підтекстові ознаки лексики, що добиралася.

Аналізований цикл містить поетичні твори повчального характеру. Послання і притчові сюжети значною мірою віддзеркалюють особистість поетеси. А. Дросте не закликає у цьому циклі до конфесійної єдності, вона звертається до сучасників з метою пробудити найкраще у кожному його власними силами – звідки б вони не черпалися: християнська віра, повага до античної етики, віра у природу як першоджерело усього існуючого або гуманізм у найширшому сенсі, – такі ідеали керують авторкою під час створення віршів. Поетесу глибоко турбують сучасна байдужість до віри («Der Prediger»), забуття найвищих людських цінностей («Die Verbannten»), необачність і нігілізм («An die Weltverbesserer»), бездумна гонитва за сенсаційними досягненнями і новинками побутового повсякдення та національний індуферентизм – виведення на перший план іноземного на шкоду споконвічно німецького («Ungastlich oder nicht?», «Die Stadt und der Dom», «Vor vierzig Jahren», «An die Schriftstellerinnen in Deutschland und Frankreich»). Поетеса визнає свою приналежність до стрімкої епохи змін, але сподівається на розвиток успадкованих традицій і формування власного світосприйняття молодого покоління; мабуть, тому цикл завершується віршами «Alte und neue Kinderzucht» та «Die Schulen», де А. Дросте іронічно висвітлює прийнятий на той час формальний підхід до виховання і висловлює прихильність до навчання за власним покликанням.

У вірші циклу «Zeitbilder» «Die Stadt und der Dom» поетичне звучання є невід'ємною складовою цілісної широкої картини світу, як її всебічно характеризує поетеса, яка послідовно нарощує напруження і розставляє смислові акценти, в тому числі – за допомогою поетичної фоніки. Більш детальне вивчення асонансів, алітерацій та звукових повторів, широко застосованих у ранній поетичній творчості Аннетою Дросте, і характеристика особливостей їх використання пропонується нами далі.

Відомо, що вже з часів Платона та Аристотеля неповторне звучання слова приваблювало увагу мислителів та теоретиків не тільки у зв'язку зі змістом, що оформлюється, але сама по собі звукова субстанція наділялася особливою

значимістю. Відомі літературознавці ХХ століття, як, наприклад, В.М. Жирмунський, Ю.М. Лотман, М.Л. Гаспаров послідовно виявляють, як змістова символіка звука здатна проявляти себе у контексті поетичного твору та викликати певні асоціації, що виникають при сприйнятті вражень навколишньої дійсності [1, с. 193]. Слід зазначити, що така мінімальна одиниця фоніки як окремий звук, що нібито не має власних семантичних субстанцій, отримує при включенні її до художньо організованого мовлення додаткову естетичну та змістовну навантаженість через виконання образотворчої та експресивної функцій [2, с. 16]. Звуковий лад віршів А. Дросте при читанні створює гармонійне враження завдяки сполученню змісту поетичних творів та його формально оприявлення.

Одним із засобів надання віршовому твору гармонії звучання є асонанс – «концентроване повторення голосних звуків у поетичному рядку чи строфі, яке створює ефект милозвуччя» [3, с. 66]. Для асонансу, як стверджував Б. Якубський, важливе значення мають саме наголошені звуки [4, с. 88]. Такої ж думки дотримується й М.Л. Гаспаров, який визначав, що асонанс – це значиме повторення голосних звуків, переважно наголошених [5, с. 62].

Звернемо увагу на склад наголошених голосних, які оформлюють семантичну значимість цілого тексту в поезії А. фон Дросте-Гюльсгоф. Загальна кількість голосних у вірші «Die Stadt und der Dom» – 428.

Таблиця 1

Голосні	a	au	ä	äu	e	ei	eu	i	ie	o	ö	u	ü
Кількість	90	18	11	5	73	46	25	45	16	55	9	24	11

Як бачимо з підрахунку, через весь поетичний текст А. Дросте проходять наголошені звуки [a], [e], [o], [i], [u]. Звук [a] найчастіше зустрічається у другій та дванадцятій строфах. У другій строфі наголошений звук [a], повторений двічі – *Die Stadt! die Stadt!* [6], створює враження відкритості та простору, незважаючи на те, що знаходиться у закритому складі. У цій же строфі у третьому та п'ятому рядках звук [a], будучи повтореним всередині субстантивного ряду із семантичним значенням державної могутності (Land, Stadt, Mast, Kraft) сприяє створенню торжественного тону – символу почуття єдності країни: *Und wieder zieht von Land zu Land; Die Schiffe kommen Mast an Mast*. За рахунок повтору та закритого складу

створюється враження згуртованості та фізичного зв'язку громади. Присутність такого ж почуття можна відзначити і у третій строфі: *Die Lanze hebt so Schaft an Schaft*. Поетеса дублює значимі слова на манер паронімів. У дванадцятій строфі наголошений звук [a] у закритих складах з твердим приступом створює завдяки поєднанню з чергуванням сусідніх сонорних глухих та проривних дзвінких приголосних ефект тривожності та непевності: *Den kalten nackten Grabeswurm; Ihn tödtet nicht des Armes Kraft*.

Наступний за частотністю використання – голосний звук [e], він здебільшого використовується у сьомій та восьмій строфах і оформлює та акцентує настрої осуду, а також побажання спокою душам тих, кого осуджують: *Wer nie ein menschlich Band geehrt/ Daß euer bessrer Enkel dort/ Für eure Seele beten mag!*

Голосний звук [o] неодноразово використовується у вірші, але найчастіше він фігурує у першій, шостій та дванадцятій строфах і поєднується з інтонаційним враженням внутрішньої напруги, надзвичайно щирою волянню та передає емоційні настрої розчарування тліном та швидкою плінністю буття: *Der Dom! der Dom! der deutsche Dom!/ Wer hilft den Kölner Dom uns baun ! Wo, deine Legion, o Herr / Wo, wo dein Samariter, der / O Roma, langsam dich entleibt, / Noch steht die Säule des Trajan, / Und seine Kronen sind zerstäubt!* У восьмій строфі завдяки сусідству із дифтонгом [eu] можна відчуті фоніку жорсткої емоції – зокрема, гнів ліричної героїні: *Weh euch, die ihr den zorn'gen Gott*.

Серед дифтонгів, що використовуються у тексті аналізованого вірша, слід відзначити [ei], [eu], [au] та [ie]. Дифтонг [ei] найчастіше спостерігається у третій, четвертій та восьмій строфах. У третій строфі сполучення голосних акустично оформляє і посилює семантичне значення приналежності, у даному випадку до священного: *Für seines Gottes Heiligthum*, у четвертій строфі також задає інтонаційний тон мотивам оприлюднення семантики позитивних цінностей людства, зокрема – пропаганди єдності: *O werte Einheit, bist du Eins*, а у восьмій – посилює настрої осуду клятвопорушників, приміром за допомогою порівняння: *Meineid'gen gleich in frevlem Spott*.

Дифтонг [eu] найчастіше зустрічається у четвертій та п'ятій строфах: у четвертій строфі акцент припадає на слово «deutsch», тим самим авторка підкреслює

вірність, властиву характеру німців, і звеличує рідну Батьківщину: *Das alte deutsche Treu' erwacht/ Gesegnete, auf deutschem Grund!* У п'ятій строфі дифтонг [eu], повторений двічі, підкреслює присвійність: *So gebt mir eure Zeichen dann / Und euer edles Feldgeschrei!*

Як видно з таблиці, дифтонг [ie] найчастіше зустрічається у другій строфі: *Und wieder schalt's vom Elbestrand/ Und wieder zieht von Land zu Land*. М'якість і протяжність дифтонга у відкритому складі інтонаційно пов'язує між собою статечний плін Ельби і мелодійну луна, що велично розноситься над нею, поширюючись по всій країні. Повтор слів з дифтонгом [au] найчастіше використовується у шостій строфі: *Die knieend am Altare baut? / ... / In Wunden seine Träne taut? Ach, was ich fragte und gelauscht, / Der deutsche Strom hat mir gerauscht*. Дифтонги наприкінці питального речення разом із висхідною інтонацією передають тривожний настрій, а потім у сполучі із шиплячими створюють ефект недоговореності і таємничості. У дев'ятій строфі чергування дифтонгів [au] та [äu] *Mit tausend Säulen aufwärts strebt?* викликають асоціацію з неспокійним бажанням досягти ще більшої величі, прагнення розмаху і подальшого історичного розвитку.

Вірш «Die Stadt und der Dom» сповнений дзвінками і глухими приголосними, що є властивим для класичних віршів XIX століття. У даному поетичному тексті ми зосередимося на функціях повтору однакових чи однорідних приголосних, які надають твору особливої звукової виразності.

Алітерація – повторення приголосних звуків, переважно на початку слів, на думку знавців, становить один з головних елементів фоніки. Алітерація передбачувана і є організуючим структуротвірним прийомом вірша ще з традицій давньогерманського віршування [5, с. 28].

Загальна кількість приголосних, що повторюються (алітерацій) у вірші «Die Stadt und der Dom» – 79.

Таблиця 2

Приголосні	d	w	m	g	h	l	b	r	s	f
Кількість	39	9	6	2	6	2	4	2	5	4

Можна спостерігати, що у поетичному тексті використовується прийом алітерації дзвінких [d], [w], [g], [b], [r], [s], сонантів [m], [l] та глухих приголосних [h], [f].

Найчастіше алітерація [d] (10 разів) використовується у першій строфі вірша, і характерним є те, що поетичний текст розпочинається саме з цього приголосного: *Der Dom! der Dom! der deutsche Dom!* З цього рядка відчутно, що поетеса свідомо не уникає фонетичної тавтології або одноманітності подібного, підкреслюючи акустичним перегуком певну спорідненість найсвятіших понять, як Німеччина, релігія, церква, собор, акцентує ідею ушановування і поваги до релігії.

У четвертому віршованому рядку і у четвертій та шостій строфах спостерігається алітерація [d], авторка виділяє поняття «*deutsch*» і тим самим демонструє особливість традиційної німецької чесноти: *Die alte deutsche Treu erwacht* і любов до Німеччини: *Erdonnert durch die deutschen Gaun/ Der deutsche Strom hat mir gerauscht/ Die deutsche Stadt, der deutsche Dom*. Очевидно, що фонетична градація навколо ключових для твору понять і є метою поетеси. Алітерація [m] та [l] зустрічається у другій та третій строфах, які проголошують етичні ідеали єдності та спільності: *Und wieder zieht von Land zu Land/ Die Schiffe kommen Mast an Mast/ Man meint, ein Volk von Heil'gen sei*. Подібні семантично-звукові паралелі існують також в алітераціях [m] (десята строфа *Baut Magazin und Monument*), [s] (*Und seine Kronen sind zerstäubt*), алітерація глухого приголосного [f]: *Ist keine falsche Flagge die / Sich stahl der See verlerner Sohn, / Parol' nicht die zur Felonie*. Можна відзначити, що добір слів із глухим фрикативним [f] не є байдужим до смислу, поетеса воліє у такий передати негативні алузії віроломства і невірності.

В аналізованому вірші присутні чисельні звукові повтори. Сутність повтору полягає в тому, що деякі групи приголосних повторюються один або кілька разів в тій самій або зміненій послідовності, з різним складом супутніх голосних. У творі найчастіше зустрічаються двозвучні повтори у другій, четвертій, п'ятій, дев'ятій, одинадцятій та дванадцятій строфах. Якщо зосереджуватися на найбільш значимих, то до них належать наступні.

Звуковим повтором [rn] у сьомому віршовому рядку одинадцятої строфи поетеса передає попередження Кельну щодо долі Пальміри, і звуковий образ цього

рядка також у фонетичному плані нібито готує читача до мало очікуваного ним, але від того ще більш небезпечного майбутнього через сонорні, що через рикаючий [rn] переходять у глухі приголосні, які у свою чергу вибухають дзвінками і дзвінками сонорними: *Schaut auf Palmyrens Steppenbrand*. Сирійський оазис – степ – пожежа – така картина позначена посиленням акустичним враженням катастрофи, відчаю, тривоги.

Звуковий повтор **ВА** найчастіше зустрічається у четвертій та дев'ятій строфах. У четвертій строфі звуковий повтор [tr]: *Die alte deutsche Treu' erwacht* – навіює враження пробудження та сталості, а повтор [dn]: *Des Himmels Hort in deinem Bund* – тяги до єдності згідно з німецьким денотатом «вірність – Treue». Окрім двозвучних повторів зустрічаються також тризвучні повтори **ABC**. Їх можна побачити у п'ятій строфі – [whl]: *Wohlan ihr Kämpen denn, wohlan*, де поетеса створює у читача почуття м'якого спонукання або напутньої поради. Також фігурує багаторазовий повтор **AB-AB-AB**, яким розпочинається перший рядок першої строфи – [dm] та [dr]: *Der Dom! der Dom! der deutsche Dom!* – для слова-образу «Dom» як створюватиме ключове поняття собору.

Підсумовуючи, виділимо три основні домінанти цього вірша, особливо акцентовані звукописом: по-перше, це образ собору (*Der Dom! der Dom! der deutsche Dom!*) у портовому місті (*Die Stadt! die Stadt! der deutsche Port!*), акцентований повторами [dm] і [dr] з одного боку, та [st] і [dt] – з іншого: наче дзвін будівництва храму переплітається з глухими звуками порту. Відкритість і простір міста, представлений через голосну [a], протиставляється обмеженості собором простору, що є співзвучною закритій голосній [o]. Враховуючи також добір лексики перших двох строф, де вимальовується картина будівництва і відкриття храму, можна побачити, як поетеса любовно змальовує місто і святкування в порту, і несхвально ставиться до будівництва собору, який начебто уособлюватиме німецьку вірність Богу.

Другим прикладом сполучення явищ поетичної фоніки, зрощеної з семантичною субстанцією слова-поняття, є створений образ невірності, або навіть вірніше – зради, якою А. Дросте вважає будівництво собору. Таке маніпулювання свідомістю простих мирян, збір з бідних віруючих грошей для будівництва символу

Німеччини, і найбільш обурливе для поетеси прикриття будівництва «Вавилонської вежі» ім'ям Господа; чотирикратне використання глухого приголосного у трьох віршованих рядках [f]: *Ist keine falsche Flagge die / Sich stahl der See verlornen Sohn, / Parol' nicht die zur Felonie* – алітерація, вкупі з асонансом на [a], а потім на [o] підкреслює враження повсюдності, заповнення ментально об'єктивованого простору зрадою і пов'язаних із таким віроломством болем і розпачем поетеси.

Третім акустично акцентованим, найважливішим образом-поняттям є передбачення поетесою кари за будівництво символу, якому приписують релігійну цінність – образ Пальміри: *Schaut auf Palmyrens Steppenbrand*. Асонанс дифтонгу [au], який і в інших випадках використання посилює відчуття тривоги і неспокою, сполучається зі зміною приголосних навколо рикаючого звукового повтору [rn] і створює градаційний звуковий ряд загрозливого попередження.

Усі три основні образи вірша змальовані із особливою точністю і багатосторонністю, одним з аспектів якої є також звучання віршованих рядків, присвячених побудові кожного з образів.

Висновки. Дослідження поетичної фоніки періоду ранньої творчості А. Дросте показало, що авторка широко й свідомо застосовує у своїх творах прийоми асонансу, алітерації, звукового повтору та їх комбінацію. Дросте щільно використовує поетичну фоніку, асоціативно зрощену з семантичною субстанцією висловлювання, чим створює додаткове інтонаційно-акустичне забарвлення з метою підсилити вагомість та смислову навантаженість поетичного слова-образу.

Література

1. Филатова О.М. Лингво-эстетические компоненты как объект переводческой деятельности (на материале стихотворения Г.Гейне о Лорелее) / О.М. Филатова // Вестник Удмуртского университета. – 2007. – № 5(2). – С. 193-202.
2. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / В.А. Кухаренко. – М.: Просвещение, 1988. – 191 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.

4. Якубський Б. Наука віршування / Б. Якубський. – К.: Видавництво «СЛОВО», 1922. – 124с.
5. Гаспаров М.Л. Литературная энциклопедия терминов и понятий / Под ред. А.Н. Николюкина. Институт научн. информации по общественным наукам РАН. — М.: НПК «Интелвак», 2001. — 1600 с.
6. [Електроний ресурс]. — Режим доступа: http://www.lwl.org/LWL/Kultur/Droste/Werk/Lyrik/Ausgabe_1844/Stadt.

Белоус Н.В. Поэтическая фоника А. фон Дросте-Гюльсхоф (цикл «Zeitbilder»)

Аннотация. Статья посвящена изучению поэтической фоники (звукописи) и звукового повтора в раннем цикле А. Дросте «Zeitbilder». Исследуется частота применения автором ассонанса, аллитерации и звукового повтора и градаций как стилистических средств выразительности эмоциональной речи.

Ключевые слова: поэтическая фоника (звукопись), звуковой повтор, поэзия, стихотворение, ассонанс, аллитерация.

Bilous N.V. Poetical phonics of A.von Droste-Hulshof (the poem series «Zeitbilder»)

Summary. The article is devoted to studying poetical phonics (tone-painting) and sound repetitions in early poem series by A.von Droste-Hulshof. The frequency of assonance, alliteration and sound repetitions applying by the author and their gradation as stylistic devices of emotional speech expressiveness are analyzed.

Key words: poetical phonics (tone-painting), sound repetition, poetry, poem, assonance, alliteration.